

JURAJ PAVIĆ – TOMISLAV ZDENKO TENŠEK

PATROLOGIJA

KRŠĆANSKA SADAŠNJOST
ZAGREB
1993.

UVOD

§ 1. POJAM PATROLOGIJE

Prvo se razdoblje povijesti kršćanske literature obično naziva *patrologija*, a definira se kao *nauka o životu i književnoj djelatnosti starih crkvenih pisaca*.

Ograničuje li se samo na izlaganje života i djelatnosti crkvenih pisaca, govorimo o patrologiji u užem smislu, i u tome je smislu istovjetna sa *starocrkvenom povijesti književnosti*.

Patrologija se često naziva i *povijest starokršćanske književnosti*, naziv koji je više uobičajen u protestantskim krugovima. U nazivu "starokršćanska književnost" uključeni su i novozavjetni spisi za koje Crkva vjeruje da su nadahnuti ("novozavjetni kanon"), kao i spisi heretika (tj. heterodoksnih pisaca) iz otadžkih vremena. Sa strogo književnog stanovišta postoje opravdani razlozi da se i novozavjetni spisi proučavaju u organskoj svezi s ostalim starokršćanskim spisima. Ipak u katoličkoj znanosti i danas se proučavanje novozavjetnih spisa studira odijeljeno od proučavanja ostalih starokršćanskih spisa.

Dugo se mislilo da se patrologija ima prvenstveno baviti ortodoksnim piscima, a hereticima samo koliko je potrebno za razumijevanje ortodoksnih pisaca. Danas se uviđa da je razumijevanje starokršćanskih pisaca nemoguće bez stranog proučavanja onovremenih heretika. U tom smislu sve više gubi opravdanje razlikovanje između pojma "starocrkvena književnost" i pojma "starokršćanska književnost".

Uz ova pojašnjenja valja još razlikovati "grčku starokršćansku književnost" od "latinske starokršćanske književnosti", kojom se želi naglasiti bogatstvo u različenosti. Grčka duša i latinska duša svaka se na svoj način izražava u pristupu kršćanskim istinama, čuvajući identitet spasenjske poruke koju razglasuje.

Izlaže li se sistematski *nauku* sadržanu u djelima crkvenih otaca, tada je riječ o patrologiji u širem značenju ili o *patristici* (Theologia patristica). Iz ove se razvila *povijest dogmi*, koja se u izlaganju crkvene nauke, osim crkvenim piscima, služi i drugim izvorima crkvene predaje, kao što su liturgije, sabori (koncili), arheološki spomenici itd.

Povijest teologije može se uzimati u najužem smislu tako da znači istraživanje teologije kao znanosti, te razvitka pojedinih traktata sustavne teologije kao zasebnih cjelina. U širem smislu *povijest teologije* znači znanstveno proučavanje

života, književnog rada i naučavanja teoloških pisaca tijekom crkvene povijesti do danas. U tom smislu, patrologija je dio povijesti teologije, no to se ime obično upotrebljava za povijesno razdoblje od otačkog vremena do danas, budući da se za ono vrijeme već uobičajio naziv patrologija. S poviješću dogmi i poviješću teologije usko je povezana povijest ukupnog duhovnog života Crkve od početka do danas, koja u jedinstvenu cjelinu uključuje također liturgiju, pobožnost, ponašanje, mentalitet, umjetnost i sl., no koja se još nije afirmirala kao sustavna znanstvena disciplina.

Ime "otac" uzeto je prema odnosu roditelja i djeteta, učitelja i učenika. Od drugog stoljeća to se ime pridijevalo biskupu, a od V. st. označavalo se njime crkvene pisce koji su bili u zajednici s Crkvom: "Qui in nullo a sanctae Ecclesiae Romanae consortio deviarunt" (ES 165).

Za "crkvenog oca" traži se: a/ svetost života; b/ pravovjerna nauka; c/ drevnost (starina) i d/ crkveno odobrenje (na pr. citiranjem na nekom koncilu). One crkvene pisce kojima nedostaje koji od tih uvjeta naziva se jednostavno "crkvenim piscima". Naslov "crkveni naučitelj", koji se kasnije pojavio, pridaje se onim crkvenim piscima kojima nedostaje drevnost, ali kojima uz spomenuta tri svojstva mora pridoci još "eminens eruditio" i "expressa Ecclesiae declaratio".

Grčki crkveni oci jesu: sv. Bazilije Veliki, sv. Grgur Nazijanski, sv. Ivan Zlatousti i sv. Atanazije.

Latinski: sv. Ambrozije, sv. Jeronim, sv. Augustin i sv. Grgur Veliki.

Doba crkvenih otaca završava na Zapadu sa sv. Izidorom Seviljskim (636. god.), a na Istoku sa sv. Teodorom Studitom (umro 826. god.).

Naslov "crkvenog naučitelja" na Zapadu su zadobila još četiri zapadna oca: Hilarije, Leon Veliki, Petar Krizolog i Izidor Seviljski. Oni se često nazivaju "malim crkvenim ocima". Od istočnih su otaca naziv crkvenog naučitelja na Zapadu zadobili: Efrem Sirijski, Ćiril Jeruzalemski, Ćiril Aleksandrijski i Ivan Damaščanski. To su istočni "mali crkveni oci".

Naziv "crkvenog naučitelja" dobili su i neki teolozi koji nisu živjeli u otačko doba. Prvi je bio sv. Toma Akvinski, pa onda sv. Bonaventura. Danas kao "crkvene naučitelje" častimo još i ove teologe: Beda Časni (Venerabilis), Petar Damiani, Anselmo Kantorberijski, Bernard iz Clairvauxa, Franjo Saleški, Ivan od Križa, Alfonz Liguori, Robert Belarmin, Albert Veliki, Petar Kanizije, Antun Padovanski, Lovro Brindiški, te dvije žene: Katarina Sijenska i Terezija Avilska koje je "crkvenim naučiteljicama" proglasio Papa Pavao VI. god. 1970.

Autoritet crkvenih otaca osniva se na nauci Crkve o predaji kao izvoru vjere a ne na literarnoj važnosti. Nijedan crkveni otac, pojedinačno uzet, nije nezabludiv, osim ako je kao papa govorio *ex cathedra*, ili ako je njegova nauka usvojena od nekog općeg sabora. *Unanimis consensus patrum* smatra Crkva nezabludivim, ako se odnosi na tumačenje Sv. pisma. Consensus ne mora biti brojčan, nego je dovoljan moralan. Crkveni su oci predstavnici antičkog svijeta i mišljenja i zato je njihov utjecaj na kasniju kršćansku književnost bio velik. Jezik kršćanskih pisaca bio je grčki sve do 180. g. Od tada počinje i latinski, najprije u Africi, a onda sirska i armenska na Istoku. Grčki se nije upotrebljavao u antičkom dijalektu nego je koinè diàlektos.

§ 2. POVIJEST PATROLOGIJE I PATROLOŠKI ZBORNICI

Naziv "patrologija" upotrijebio je prvi put protestant Johann Gerhard, koji je izdao svoju "Patrologiju" (*Patrologia, sive de primitivae Ecclesiae christianae Doctoribus vita ac lucubrationibus opus postumum*) u Jeni god. 1653. Tim imenom se nazivala crkvena književnost sve do reformacije. Počeci patrološke znatnosti međutim sežu mnogo dalje u prošlost. Može se reći, da je njezin začetnik, otac crkvene povijesti, Euzebij Cezarejski (†339.), koji je u svojoj "Crkvenoj povijesti" opisao kršćanske pisce, pravovjerne i heretike, te tako postao izvanredno važan izvor za povijest starokršćanske književnosti prije svog vremena.

Kolijevkom se patrologije, međutim, smatra Betlehem, a sv. Jeronim njezinim ocem, i to svojim djelom "De viris illustribus sive cathalogus de scriptoribus ecclesiasticis", u kojem je opisao 135 pisaca (uključujući židovske pisce Filona i Josipa Flavija te rimskog filozofa Seneku). Ovo su djelo kasnije nadopunjavali, odnosno nastavljali: Genadije iz Marsilije (Marseille) (oko god. 480.), Izidor Seviljski (između 615.-618.), s posebnim obzirom na Španjolsku, njegov učenik Ildefonz iz Toleda (umro 667.). U IX. st. carigradski erudita i teolog, kasniji patrijarh Focije, sastavio je *Myriobiblion* (*Bibliotheca*), u kojemu je zabilježeno 280 pročitanih pisaca i djela, poganskih i kršćanskih, s biografskim bilješkama i izvacima; neki su nam pisci poznati samo iz tog djela.

Nisibenski metropolita Ebedjesu sastavio je 1298. godine dragocjeni katalog crkvenih pisaca.

Potridentska reforma imala je velik utjecaj na razvitak patrologije. U XVI. i XVII. st. nastali su *veliki zbornici* djela sv. otaca, koja su priredili filozofi Robertus i Henricus Stephanus u Parizu, braća Frobeniji i Erazmo Roterdamski u Bazelu, redovnici maurinci (Mabillon, Maran, Montfaucon, Ruinart, Martène), isusovci (Gretser, Sirmond, Bolland), dominikanac Combéfis, Cotelier, te kardinali A. Mai i J.B. Pitra. U tom potridentskom razdoblju valja još spomenuti Roberta Bellarmina, R. Ceilliera. No najznačajnije je djelo iz toga doba, koje je još danas važno, napisao Sébastien Lenain de TILLEMONT: *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, 16 sv., 1693./1712.

VELIKE ZBIRKE PATRISTIČKIH DJELA

U XIX. st. nastao je preporod otvaranjem akademija i novih katedri. Najveću i najopširniju zbirku patrističkih spisa priredio je francuski svećenik J.B. MIGNE (†1875.) pod općim naslovom "*Patrologiae cursus completus*". Obuhvaća dva niza: *Series latina* koja ide do pape Inocenta III (†1216.), a sadrži 221 sveska (izašla u Parizu od 1844.-1855.); *Series graeca*, koja donosi uporedo grčki tekst i latinski prijevod, ide do g. 1439. (Firentinski koncil), a sadrži 162 sveska. Grčka je serija izašla u Parizu u god. 1857.-1866. U literaturi se ta kolekcija obično navodi siglami PL ili ML (=Patrologia latina) i PG ili MG (=Patrologia graeca), kojima se dodaje broj sveska i broj stupca. Od god. 1958. izdaje se *Supplementum* latinske serije.

GLAVA TREĆA

POČECI HAGIOGRAFIJE

§ 13. STAROKRŠĆANSKA HAGIOGRAFIJA OPĆENITO

Naziv *hagiografija* u starokršćanskoj književnosti usko je vezan uz *Acta martyrum* pod čime se misli na čitavu jednu vrstu spisa koji su veoma različiti jedan od drugoga kako po opsežnosti i povijesnoj vrijednosti tako i vremenu kada su nastali. U njima se opisuju ispovijesti vjere i mučeništvo jednog ili više kršćana.

Najstarija svjedočanstva o tim spisima potječu iz druge polovice II. st. kako na Istoku tako i na Zapadu. Neki od tih sastava imaju narativni tijek koji omogućuje autoru bolji smještaj pripovijedanja, veće bogatstvo iznošenja pojedinosti, te onda pružaju i mogućnost osobnijeg zahvata u pripovijedanje već prema specifičnosti promatranja (*Passiones*). Drugi sastavi, međutim, iznose činjenice u dijaloškom obliku, tako da pred čitatelja iznose samu neposrednost središnjeg događaja drame mučenika, tj. ispovijest vjere u Krista pred sudištem (*Acta*). Tu je pisac maksimalno osobno suzdržan. Povjesničar Euzebije nas izvještava da su kršćani ponekad uspjeli pribaviti sebi kopiju zapisnika sudskog ispitivanja mučenika iz prokonzularnih arhiva. U tim najstarijim opisima bio je čest slučaj da je sudac u želji da slomi otpor kršćanina pribjegavao različitim vrstama mučenja kad nije uspio s prijevarnim obećanjima. No, uz poneki izuzetak, postojanost mučenika naspram mučenja ne podvlači se naročito. Prevladava jednostavan i iskren ton i gotovo potpuno predanje povijesnoj istini: mučenik je promatran nadasve kao svjedok za Krista koji mu daje snagu i milost, koga mučenik nasljeduje svojom mukom.

§ 14. ACTA MARTYRUM

Još uvijek se vodi diskusija o podrijetlu *Acta martyrum*. Neki u njima vide tipično kršćanski književni rod bez ikakvih primjesa poganske literature. Drugi pak smatraju da ti opisi potječu iz poganskih spisa u kojima se slave žrtve carskog despotizma ili općenito filozofi koji su ostali postojani pred prijetnjama i mučenjima kojima su bili izlagani. Znamo da su takve spise pisali Titinije Capitone i Timotej iz Pergama. Otkriće egipatskih papirosa, izvještaji sa suđenja odgovornima za antisemitski pokret u prisutnosti cara u I. i II. st. ponukali su neke istraživače na zaključak da su se na tim spisima neposredno nadahnjivali kršćanski hagiografi.

Pitanje nije moguće jednostavno i jednoznačno riješiti. Naime, prvi hagiografski kršćanski spisi koji su do nas doprli pokazuju da su oni nastali u razmaku od nekoliko godina (od 160. do 180.) u mjestima međusobno veoma udaljenim (Rim, Galija, Mala Azija, Afrika). Osim toga karakteristika tih spisa je toliko različita od jednog spisa do drugog, da se isključuje mogućnost jedne zajedničke književne vrste za kršćanske i poganske modele. Neka od tih *Acta* nemaju vidljivih tragova poganskih modela (*Acta ss. martyrum Scilitanorum*, *Martyrium Polycarpi*), neka pak mogu biti pod utjecajem književnosti koja je veličala hrabrost filozofa ili je obojena stoicizmom (*Martyrium christianorum Viennensis et Lugdunensis*). Neosporno je, međutim, da su prvi hagiografi imali pred očima osobito Sveto pismo koje, osim muke Kristove, podastire i druge događaje koji su mogli služiti kao model: mučeništvo Stjepanovo, mučeništvo sedmero braće u 2. knjizi Makabejaca. Apokrifna književnost mogla je jednako tako pružati modele u tom smislu. Do prave književne vrste došlo se malo po malo i to na temelju autoriteta koji su si ti spisi pribavljali. Kad su postali pravi modeli, služili su za stvaranje kasnijih spisa.

Prvo pismeno svjedočanstvo o slavljenju godišnjice mučeničke smrti imamo u *Martyrium Polycarpi*. Ta se praksa potom naglo širila. Već Euzebij znade za čitav niz takvih svjedočanstava mučenika u svojoj Crkvenoj povijesti. Nažalost o toj drevnoj književnosti ostalo nam je malo dokumenata.

a) *Acta s. Justini et sociorum*. Osim kratkog uvoda i zaključka, spis sadržava sudski zapisnik o osudi na smrt sv. Justina i nekoliko učenika koji su uhićeni u njegovoj školi u Rimu. Suđenje se odvijalo pod predsjedanjem prefekta Junija Rustika vjerojatno 165. za vrijeme cara Marka Aurelija. Za teologiju je važno Justinovo ispovijedanje vjere u jednoga Boga Stvoritelja i Isusa Sina Božjega.

b) *Acta martyrum Scilitanorum*. Donosi suđenje i mučenje šestorice kršćana, tri muškarca i tri žene, u Scili u Africi 18. srpnja 180. Original je grčki, a potom je nastao i prošireni latinski tekst. Suđenje je održano u Kartagi, a sudac je bio prokonzul Saturnin.

c) *Acta proconsularia S. Cypriani*. Sv. Ciprijan je najprije suđen g. 257., nakon čega je prognan u izgnanstvo. Potom je za nova edikta Valerijana i Galijana ponovo okrivljen za iste čine i izveden na sud. Pozvan iz izgnanstva Ciprijan je posvjedočio vjeru u Krista i na ovom drugom suđenju te je osuđen da mu se odsiječe glava. *Acta* sadrže četiri dijela: 1. prvo ispitivanje; 2. kratak opis Ciprijanova izgnanstva i poziv na drugo suđenje; 3. drugo suđenje i osuda na smrt; 4. opis mučeništva koje se zbivalo pred mnoštvom kršćana. Kršćani su nakon ubojstva svečano pokopali mučenika. Latinski tekst sadrži sve elemente autentičnog povijesnog dokumenta.

Drugi tekstovi ove vrste, iako drevni, doživjeli su stanovite preinake, naročito s gledišta retoričke obrade. To se naročito odnosi na pitanja i odgovore između magistrata i mučenika. Stvaraju se *loci communes*: spominjanje duge mučnikove vjernosti Kristu, mladosti i ljepote, radost pred prijetnjama i mučenjima. Više su puta pitanja magistrata formulirana tako da omoguće prikladniji odgovor kršćanina. Unatoč ovim proširivanjima i uveličavanjima, mnogi od tih tekstova zaslužuju pažnju kao dokumenti od velike povijesne vrijednosti: *Acta SS. martyrum Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii diaconorum*; *Acta S. Marceli*; *Acta S. Maximiliani martyris*; *Acta S. Felicis*; *Acta SS. Agapes, Chioniae, Irenes*; *Acta Saturnini, Dativi et aliorum*; *Acta SS. Carpi, Papyli et Agathonices*; *Acta S. Apollonii*.

§ 15. MARTYRIA ET PASSIONES

Passiones su pisani u narativnom obliku. Ti su spisi pružali sastavljaču veću pa i tendencioznu slobodu u proširivanju i obradi.

a) *Martyrium Polycarpi*. Najvažniji je dokumenat te vrste na grčkom. Polikarp je bio biskup u Smirni. Mučen je, prema svjedočanstvu povjesničara Euzebija, u visokoj starosti u vrijeme Marka Aurelija ili Antonina Pija. Spis je pisan jednostavnim stilom. Središnja točka mu je svetac-mučenik. Polemizira protiv običaja samožrtvovanja s ciljem da dokaže kako je Polikarp svojim mučeništvom dostigao savršeno nasljedovanje muke Kristove. Molitva koju Polikarp izgovara prije smrti izuzetan je spomenik duhovnosti prvih kršćanskih generacija.

b) *Martyrium christianorum Viennensis et Lugdunensis*. Opisuje mučeništvo kršćana Vienske i Lionske Crkve, ne zatajujući i apostazije u trenutku kad zbog bune naroda vlast intervenira. Spis iznosi neke značajne likove mučenika: Potina, Atala, Blandinu. U njima se naročito veliča hrabrost i nepokolebivost pred okrutnošću mučenja i to u svjetlu misli da je u mučenicima sam Krist patio i trpio. Osjeća se stanovito zadovoljstvo u opisivanju okrutnih i krvavih scena, a što nije zajednička crta najstarije hagiografske književnosti.

Oba gornja spisa do nas su došla u obliku poslanica koje su Crkve pogođene progonima uputile drugim kršćanskim Crkvama, s ciljem da ih izvijeste o činjenicama.

c) *Passio SS. Perpetuae et Felicitatis*. Među *Passiones* ovaj spis napisan na latinskom (vjerojatno ga je sastavio Tertulijan) zauzima izuzetno mjesto. To je najdirljiviji opis mučeništva koji posjedujemo i jedan od najljepših dokumenata starokršćanske književnosti. U njem se opisuje mučeništvo kršćana u Kartagi koje se zbilo kao posljedica edikta Septimija Severa iz g. 202., kojim se zabranjivao prijelaz na kršćanstvo. Odatle je razumljivo da spis govori o petero uhapšenih *katekumena*, o mladićima Revokatu, Saturninu i Sekundulu, i o dvije mlade žene Vibii Perpetui i njezinoj ropkinji Felicitas. Poslije uhićenja oni su bili kršteni; onda su bačeni u tamnicu, no đakoni Tercije i Pomponije uspjeli su pomoću novca ishoditi da im se tamnički režim poboljšao. Njihov se katehist Satur kasnije sam prijavio i zajedno s njima bio mučen. Perpetua je imala 22 godine, i malo dijete na prsima, koje su joj na njezinu želju donijeli u tamnicu. Felicitas je bila u osmom mjesecu trudnoće, pa se jako bojala da će njezino mučeništvo biti odloženo zbog zakona koji je zabranjivao pogubiti trudnicu, te ona tako neće moći trpjeti s ostalima. Sva je skupina u tamnici za nju molila, i ona je

treći dan prije određenog roka za pogubljenje, rodila djevojčicu, koju je odmah jedna kršćanka posvojila. Kad je rodilju jedan od stražara pitao, kako će ona podnijeti divlje zvijeri kad sad toliko jauče kod rađanja, Felicitas mu je odgovorila: »Ovo što trpim sada trpim ja, a ondje će biti drugi u meni koji će trpjeti za mene, jer ću i ja za njega trpjeti« (pogl. 15). Osobito su dirljivi opisi, koje je sastavila sama Perpetua, o opetovanim nastojanjima njezina sijedog oca pogani-na, da nagovori kćer na odreknuće, kako bi je spasio.

Karakteristični element ovoga dugačkog spisa jest detaljan opis viđenja što su ih mučenici imali u tamnici. Neki su u njima htjeli naći utjecaj montanizma. No, ako se u uvodu i može vidjeti neki dah montanističkog utjecaja, spis kao cjelina ne može biti smatran montanističkim (Šagi-Bunić). Dokument je bogat herojskim scenama potresnih ljudskih drama i opipljive vjere, radosti i sigurnosti u vječni život. Niti jedan tekst Starine ne uvodi nas tako neposredno i intimno u dodir s kršćanstvom prvih vjekova koji bi bio toliko bogat uzvišenim i dubokim osjećajima. Ne začuđuje što je u starini uživao velik autoritet. Sv. Augustin posvećuje ovim mučenicima na temelju *Acta* svoj *Sermo CCLXXX*. Na njem su se nadahnjivale i o njem ovise *Passio SS. Montani, Lucii et aliorum* i *Passio Mariani et Jacobi*.

d) *Passio S. Irenaei, episcopi Sirmiensis*. Postoji grčki i latinski tekst u više rukopisa. Irenej je bio biskup Sirmiuma (S. Mitrovica), a sudio mu je »praeses Pannoniae« Probus 25. ožujka 304 ili 6. travnja iste godine za cara Dioklecijana. Na poziv Probusa da žrtvuje bogovima kako bi izbjegao kaznu, Irenej je odgovorio: »Deum habeo, quem a prima aetate colere didici; ipsum adoro, qui me confortat in omnibus, cui etiam et sacrifico: deos vero manufactos adorare non possum«. Irenej je priveden na rijeku Savu gdje je prije nego je ubijen mačem i bačen u rijeku izrekao slijedeću molitvu: »Gospodine Isuse Kriste, koji si se udostojao za spasenje svijeta podnijeti muku, neka se otvore tvoja nebesa da anđeli prime dušu slugu tvoga Ireneja koji žrtvuje svoj život za ime tvoje i za puk tvoj što ga je rodila tvoja Crkva katolička Sirmiuma. Tebe molim i tvoje milosrđe zazivam, udostoj se mene primiti a njih u svojoj vjeri učvrstiti«.

e) *Passio S. Polionis et aliorum martyrum*. Polion je bio lektor u Cibalama (Vinkovci), »onih koji obično čitaju narodu božanski govor«. Podnio je mučeničku smrt nešto kasnije od Ireneja, 27. ili 28. travnja 304. Isti ga je Probus osudio na lomaču, a krivica je glasila: »Ovaj je zabasao u toliku oholost da ne prestaje huliti na bogove i na vladare«. Akta mučeništva stilom su veoma jednostavna. Redaktor je poznavao spis o mučeništvu Sv. Ireneja. Budući da se u spisu spominje car Valentinijan (364–375), koji je bio rodом iz Cibala, redakcija Polionova mučeništva potječe iz vremena kad je Valentinijan još živio.

Kult mučenika, živ u doba progonstava, trijumfom kršćanstva poprimio je obilježje fanatizma. Pučka religioznost, fanatično vezana uz kult relikvija mučenika (istinitih ili vjerojatnih), težila je za što je moguće više pojedinosti, pa i ondje gdje se o mučenicima znalo tek za ime ili za godišnji dan njihova mučeništva (*dies natalis*). Čak ni postojeća *Acta* svojom jednostavnošću nisu više bila dovoljna da zadovolje želje naroda koji je tražio nešto čudesnijega, slikovitijega i bogatijega. Rezultat ovih težnji bio je početak nastanka spisa, započet tek nekoliko godina nakon Milanskog edikta, koji su bili sasvim drukčiji od onih

koje smo ocrтали: u mučeniku se ne gleda više poniznog priznavaoca Kristova, nije više Krist koji daje mučeniku snagu u nadvladavanju kušnji. Mučenik je prije svega nepobjedivi heroj koji neustrašivo prkosi bijesu i silini magistrata–krvnika koji postaje sve okrutniji i neiscrpan u iznalaženju novih mučenja. Sav je događaj prepun zastrašujućih muka, neprestanih i zadivljujućih čudesa koja uzrokuju obraćenja stražara i tamničara, itd., dugih retoričkih govora mučenika koji uvijek ušutkuje krvnika kad ga ovaj navodi da pogrdi Krista (*Passiones epicae*).

Tekstovi te vrste prenijeli su nam spomen najčuvenijih i najslavnijih mučenika, od Lovre do Sebastijana, od Siksta do Kuzme i Damjana, od Janje do Cecilije, od Agate do Lucije. U nekom pojedinačnom slučaju, kao npr. za mučenika Romana iz Antiohije, čitav jedan niz dokumenata koji su sačuvani omogućuje nam slijediti korak po korak kako se primitivan i vjerodostojan opis mučenika susljedno obogaćivao uvijek novim fantastičnim pojedinostima, što je onda povećalo i izobličilo primitivnu jezgru. U nekim od tih *Passiones* ponekad odjekuju motivi pustolovnog romana helenističkog tipa, prerađuju preegzistentne dokumente koje potpuno izobličuju. Neke se oslanjaju na usmenu predaju; a neke su skroz izmišljene, naročito kad pripovijedaju davne događaje o kojima nemaju nikakve izravne podatke: otkriti dali i gdje tu postoji nešto povijesnoga i stvarnoga gotovo uvijek je bezuspješan posao. Ali baš ti tekstovi imaju svoju povijesnu vrijednost kao svjedočanstvo religioznog osjećaja na pučkoj razini. Premda nemaju gotovo nikakvu povijesnu vrijednost, tijekom stoljeća uživali su veliku popularnost, toliku da su bili zapostavljani, i zato se izgubili, dokumenti mnogo stariji i daleko značajniji.

Izd.: Th. RUINART, *Acta martyrum*, Ratisbonae 1859; Ruinartovo djelo koje je prvi puta objavljeno u Parizu 1689. preveo je na hrvatski i objavio Ivan MAREVIĆ g. 1800. u Osijeku pod naslovom: *Dilla svetih mucsenikah nehimbena i izabrana s trudom i pomnjom O.P. Teodorika Ruinarta... a po Ivanu Marevichu stolne pechuiske cerkve kanoniku svete bogoslovice naucsitelju... na korist duhovnu svega Illiricskoga naroda iz latinskoga jezika na illiriski prineshena i u tri dila razdilita... U Osiku 1800*; F.Ks. LUKMAN, *Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom*, Celje 1934.; Th. CAMELOT, *SCh 10*, 242–275 (*Martyrium Polycarpi*); C. ALLEGRO (a cura di), *Atti dei martiri I–II*, Città nuova, Roma 1974.

Lit.: H. DELEHAYE, *Les Passions des Martyres et les genres littéraires*, Bruxelles 1921.; ISTI, *Les origines du culte des martyrs*, Bruxelles 1912.; J.S. POPOVIĆ, *Žitija svetih*, Beograd 1972ss; J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, anast. izd., Roma 1967.; R. AIGRAIN, *L'hagiographie*, Poitiers 1953.; S. RITIG, *Martirologij srijemsko-panonske metropolije*, BS, Zagreb 1911/1912; M. DRAGUTINAC, *Naši srijemski mučenici*, Vjesnik biskupije đakovačke, 1948. (br. 12) i 1949. (brr. 1–3, 5, 9, 11–12); M. SIMONETTI, *Sugli Atti dei due martiri della Pannonia*, Studi agigrafici, Roma 1955, 53–79; A.G. HAMMAN, *Mlada majka iz Afrike: Perpetua*, u: *Svakidašnji život prvih kršćana*, izd. Provincijalat franjevac trećoredaca, Zagreb 1983, 138–143; ŠAGI-BUNIĆ, *Što nam poručuje Polion iz Vinkovaca*, IS, 45–48; E. HOŠKO, *Temeljni oblici štovanja svetaca kroz povijest Crkve*, BS 44 (1974), 21–37; ŠAGI-BUNIĆ, *PKL*, 203–223; T. TENŠEK, *L'ascetismo nel concilio di Gangra. Eustazio di Sebastie nell'ambiente ascetico siriano dell'Asia Minore nel IV° secolo*, Roma 1981. (dokt. disertacija), 300–320, objavljeni izvadak, Roma 1991. 94–104;